

УДК 27-426:141.5

ЧИ МОЖЕ ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ОБІЙТИСЯ БЕЗ ХРИСТІЯНСТВА?

Наталія (с. Віталія) ІВАНЮК

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, вул. Гарбарська, 22, 76019, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: vitaliyaivanyuk@yahoo.it

У запропонованій статті обґрунтовано потребу християнства як релігії, яка підкреслює цінність людської особи, гідної поваги і захисту перед тимчасовими і небезпечними ідеологіями та модами часу. Вказує на поняття особи як на здобуток християнства, якого не посідала жодна цивілізація. Саме християнство підносить безмежну вартість кожного представника людства як неповторного, унікального, автономного, наділеного внутрішнім світом, але здатним бути у сопричасті з іншими. Аналізуються праці відомих європейських мислителів, котрі переконані, що християнство виплекало духовні цінності і пріоритети європейського суспільства та дозволило Європі позбутися варварства. Зокрема обґрунтовується потреба християнської етики, котра допомагає у мирному співжитті та виховує толерантність і прощення. Євангельська етика, як жодна інша, навчає жертвовності і любові до ближнього. Побачити потреби іншого і поставити себе на його місце – це покликання християнина, який наслідує Ісуса Христа. Розкривається й потреба християнської віри, яка допомагає людині і суспільству у віднаходженні відповідей на основні метафізичні питання та подоланні кризи, яка характеризується браком сенсу життя і діяльності особи.

Ключові слова: християнство, християнин, особа, гідність, совість, свобода, суспільство.

The proposed article supports the need for Christianity as a religion that emphasizes the value of a human person, respectful and respectful of dangerous and temporal ideologies and temporal fashions. It indicates the concept of a person as the conquest of Christianity, which no civilization has occupied. It is Christianity that brings the infinite value of every representative human being as unique, unique, autonomous, endowed with the inner world, but capable of being in communion with others. The works of well-known European thinkers are analyzed that believe that Christianity has cultivated the spiritual values and priorities of European society and has allowed Europe to get rid of barbarism. In particular, the necessity of Christian ethics, which helps to live peacefully and favors tolerance and forgiveness, is justified. Evangelical ethics, like no other, teaches sacrifice and love for others. Seeing the needs of others and putting oneself in its place is a call from a Christian who imitates Jesus Christ. It also reveals the necessity of the Christian faith, which helps the individual and society to find answers to the main metaphysical questions and overcome the crisis, which is characterized by the lack of meaning in the life and activity of the individual.

Keywords: Christianity, christian, person, dignity, consciousness, freedom, society.

Християнство для Європи протягом століть було тією дійсністю, в якій вона усвідомлювала себе, активно розвивалася і утверджувалася. І хоч зараз релігійні стремління багатьох європейців не визначені або індеферентні, то все ж таки є актуальним повернутися до роздумів про християнство, як про

найбільшу революцію, за словами італійського філософа Бенедетто Кроче¹, яку людство будь-коли довершило. На захист християнської релігії, етики і культури висловлюються не лише християнські мислителі та апологети, але й такі представники агностицизму чи атеїзму, як наприклад Карл Поппер і Бенедетто Кроче.

Актуальність даної проблематики полягає у постійному хвилюванні про майбутнє європейського суспільства, яке відмовляється від духовної християнської спадщини. І це ми бачимо у частих відмовах від символів християнства, коли з публічних місць, зокрема з суддівських, медичних чи шкільних приміщень були усунені зображення хреста чи святих, на європейських площах поруйновано чи вандалізовано Різдваїні вертепи і християнські монументи. Зокрема у 2003 р. великого відгомину завдала ініціатива деяких європейських політиків скасувати посилання на християнське коріння з Преамбули Європейської Конституції. У запропонованому проекті перших 16 артикулів не було жодної згадки ані про Бога, ані про християнство. Хвилювання з приводу, чи християнство часом не стало небажаним гостем у власній хаті, має серйозні підстави.

Небезпека втрати християнських пріоритетів та цінностей змусила чимало мислителів стати на захист християнської Європи, зокрема це помітно в останніх дослідженнях відомого італійського філософа Дарія Антісері, який щодо цієї проблеми видав чимало монографій і статей, висловлювався на радіо, телебаченні, конференціях². Вказуємо дві останні, видані італійською мовою 2018 р.: «Грецька і християнська душа Європи»³ та «Отруєна демократія»⁴ у співавторстві з Е. Ді Ношіо і Ф. Феліче.

До найбільш актуальних досліджень слід також зарахувати «Виступ на Парламентській Асамблеї Європейської Ради» Папи Івана Павла II, трактат «Європа. Її духовні основи вчора, сьогодні, завтра» Папи Венедикта XVI та монографію «Переосмислення майбутнього з відносин. Виступи про Європу» Папи Франциска, яка включає п'ять доповідей Понтифіка і яка була видана італійською мовою 2018 року.

Об'єктом дослідження є християнство та його наслідки для Європи, а предметом дослідження виступають процеси, які відбуваються та характеризують європейське суспільство.

Метою цього дослідження є висвітлення концепції особи, сакральної і недоторканної від самого зачаття і до кінця її життя, як здобутку християнської ментальності і культури та пропозиція створення і збереження

¹ Бенедетто Кроче (1866-1952), італійський філософ-атеїст у своїй праці під назвою «Perché non possiamo non dirci cristiani (Чому не можемо не називатися християнами)» вважає християнство найбільшою революцією людства, оскільки вона відбулася в душі людини, у її моральній свідомості і тим самим дала існування новій чесноті, новій духовній якості, якої до цього часу бракувало людству. Див. Croce B., Perché non possiamo non dirci cristiani, in *La mia filosofia, a cura di G. Galasso, Milano : Adelphi, 1993, P. 39.*

² 8 жовтня 2015 р. Д. Антісері відвідав м. Івано-Франківськ та провів науково-практичний семінар на тему «Витоки та концепції Європи. Значення та суть європейського суспільства» в Івано-Франківському Богословському Університеті ім. св. Івана Золотоустого.

³ Antiseri D. *L'Anima greca e cristiana dell'Europa*, Brescia : Morcelliana, 2018. P. 87.

⁴ Antiseri D., Di Nuoscio E., Felice F. *Democrazia avvelenata*, Soveria Mannelli : Rubbettino, 2018. P. 193.

усіх передумов, які допоможуть підтримати та розвинути християнські цінності – свободу, толерантність і пошану індивідуальної особистості. Зокрема проаналізувати цей аспект у творах таких європейських мислителів та науковців як Антоній Розміні, Вільгельм Ропке, Даріо Антісері та інші.

У даному дослідженні застосований герменевтико-аналітичний метод, який полягає у формулюванні актуальності проблеми і у пропозиції щодо наслідків все більш інвазивної секуляризації і знецінення духовної християнської спадщини.

Незаперечним фактом є те, що сьогодні наше секуляризоване суспільство все більше віддаляється від християнських ідеалів та цінностей. Тому постає питання: що воно губить і що здобуває, як дехристиянізоване? Чи дійсно бажане звільнення від Христа принесе справжню свободу і сприятиме розвитку високих гуманних ідеалів та захисту прав людини?

1. Концепція особи

Найперше слід зазначити, що християнство дало людству поняття особи, яке не посідала жодна з античних цивілізацій. У давніх греків, від яких ми перейняли дискусію як спосіб раціонального дослідження, вже існувала ідея безсмертної душі, однак не було поняття особи. І ще сьогодні ми можемо помітити, як людина є байдужою до інших та не наважується допомогти знедоленим і тим, хто потребує у країнах, де побутує поняття неблаганної долі чи карми або відсутнє поняття особи.

У таких культурах як грецька, єгипетська, індійська, що випереджали християнство, не виділялося те багате поняття, яке вбачає в кожній людині абсолютну цінність, священну і непохитну гідність, виняткову та неповторну дійсність, унікальну, автономну, ідентичну у бутті, але солідарну у діянні, наділену недоторканим внутрішнім світом, але й природою, яка розкрита в напрямку світу та ближнього, а також і Бога, позначена властивістю існування та співіснування, близькістю та жертовністю, сопричастям і трансцендентністю⁵.

В історії християнської думки над поняттям особи роздумує св. Августин і вважає, що латинському відповіднику *persona* належить щось індивідуальне, унікальне і неповторне. І навіть якщо й у Гіппонського єпископа відсутнє визначення особи, однак це поняття вже має той індивідуальний і самобутній аспект, якого бракувало попереднім поколінням. Тому св. Августин подає наступне визначення: «*Singulus quisquis homo ... una persona est* (Кожна самобутня людина є особою)»⁶.

Св. Боецій випрацьовує класичне визначення особи, яке ми вже знаємо: «*Persona est rationalis naturae individua substantia* (Особа – це індивідуальна субстанція розумної природи)⁷». Натомість св. Томі Аквінському належить

⁵ Мондін Б. Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2010. Т. 3. С. 191.

⁶ Цит. за: Мондін Б., Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка, Жовква : Місіонер, 2010, Т. 3. С. 192. (S. Agostino, De Trinitate XV, 7, 11).

⁷ Цит. за: Мондін Б., Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка, Жовква : Місіонер, 2010, Т. 3. С. 192. (Boezio, Contra Eutichem et Nestorium, C. 4).

наступне визначення: «Persona significa quod est perfectissimus in tota natura (Особа означає те, що є найдосконаліше в усій природі)».⁸ Таким чином, все суще, що пишається назвою особи, має безконечну гідність і абсолютну вартість. І не йдеться лише про Божі чи ангельські особи, але й про людину⁹.

Особа стає чимось святим, вартим пошани, а її гідність не може бути поруйнована ніким: ані іншою особою, ані державою. Зрештою, знищуючи особу, ніколи не стане можливо знищити людську гідність, як і зруйнувати незнищимий Божий образ (*imago Dei*), яким вона наділена. «Тож сказав Бог: Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають на землі. І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її». (Бут. 1. 26-27)¹⁰.

Християнство навчило людство поважати особу та її гідність. Завдяки його впливу європейське суспільство, яке перейняло від греків філософію, а з Єрусалиму віру в Христа, пізнало і застосувало такі цінності як гуманність, солідарність, свободу і відповідальність¹¹. Саме з наказу Христа людина виховує у собі толерантність, терпимість, прощення, жертвовність і любов до свого ближнього (Мт. 22.39)¹². Євангельська новина стала важливою характерною ознакою європейської ідентичності.

Карл Р. Поппер (1902-199), британсько-австрійський філософ, агностик, також засвідчував позитивний вплив християнства на європейське суспільство, оскільки вважав, що християнство змінило варварську Європу і стало джерелом створення безчисленних скульптур, будівель, картин, книг¹³. Автор визнає, що саме християнство прищепило європейській ментальності цінність окремої особистості: «немає особи важливішої за іншу». Він також стверджує, що «велика частина наших західних цілей і стремлінь, таких як гуманність, свобода, рівність, постали під впливом християнства. А совість кожного окремого індивіда, поєднана з альтруїзмом, стала підвалиною нашої західної цивілізації»¹⁴.

Вже Фрідріх фон Гаек, народжений у католицькій родині і переконаний, що традиція, як колір шкіри, не може бути змінена, навчав, що людина має право бути вільною від бідності і незнання. Євангеліє вчить своїх носіїв поважати особу, а Ісус не скасовує заповідей Старого Завіту. Християнський Бог стоїть на сторожі людини і її життя, тому заповідає «не вбий», а також захищає її майно, і тому «не кради», ба навіть більше: «не

⁸ Цит. за: Мондін Б., Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка, Жовква : Місіонер, 2010, Т. 3. С. 193. (S. Tommaso d'Aquino, Summa Theologiae I, q. 20, a. 3).

⁹ Мондін Б., Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка, Жовква : Місіонер, 2010, Т. 3. С. 193.

¹⁰ Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонар, 2015. С. 4.

¹¹ Antiseri D. Eugora perché non può dirsi cristiana. *Avvenire*. 2018. 8 gennaio. P. 4.

¹² Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонар, 2015. С. 34.

¹³ Цит. за: Вальверде К. Философская антропология. Москва : Христианская Россия. С. 296. (K.R. Popper, J.C. Eccles, *The Self and its Brain*, Berlin 1980, trad. Esp. *El yo y su cerebro*, Barcelona, 1982. P. 44-47).

¹⁴ Popper K. R. *La società aperta e i suoi nemici. Hegel e Marx falsi profeti*, trad. it., Roma : Armando Editore, 1974, V. II. P. 356.

погадай усього того, що є власністю твого ближнього» (Вх. 20.13-17)¹⁵. Згодом Ісус дає заповідь на Оливній горі іти і навчати всі народи (Мр. 16.15)¹⁶. І так ми бачимо, що всі наші високі освітні і культурні надбання дало нам християнство.

Без християнства ми, цілком ймовірно, повернемося до варварства. Насамперед тому, що позбавимо себе необхідної концепції особи. Особа, яка ні за яких умов не може служити засобом, але завжди є ціллю. Використання особи, її можливостей, сил і її праці, яка залишена у незнанні і бідності, означає використання її як засобу для власних цілей, які не перевищують такі як збагачення, владу над іншими, забаганки та пристрасті.

Якщо загубимо віру, – загубимо етику, загубимо братерські стосунки з іншими. А якщо зникне християнська етика, тоді й зникне повага до особи, і людина перетвориться на «канібала». Так невтішно бачать християнські мислителі, серед яких Даріо Антісері, майбутнє суспільства, яке втратить своє християнське обличчя.

2. Християнська етика: люби ближнього, люби ворога

Християнський Бог – це Бог, який ідентифікує себе з ближнім, і то найбільш потребує: голодним, спраглим, чужинцем і нагим, хворим і засудженим або з «отими малими», бо «...усе, що ви зробили одному з моїх братів найменших – ви мені зробили» (Мт. 25. 40)¹⁷. «Але Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих, і безсильне світу Бог вибрав, щоб засоромити сильних, і незначне світу та погорджене Бог вибрав, і те, чого не було, щоб знівечити те, що було, щоб засоромити сильних» (І Кор. 1. 27-28)¹⁸, бо, як підсумовує ап. Павло, «сам Христос став людині і мудрістю, і оправданням, і освяченням, і відкупленням» (І Кор. 1.30)¹⁹.

Християнський Бог наказує любити ближніх, ба навіть ворогів і прощати їм. «Любіть ворогів ваших, добро чиніть тим, які вас ненавидять, благословляйте тих, які вас проклинають, моліться за тих, що вас зневажають. Тому, хто б'є тебе в одну щоку, підстав і другу, хто ж бере в тебе свиту, не борони й одежі. Дай кожному, хто тебе просить; хто бере щось твоє, не допоминайся. І як бажаєте, щоб вам чинили люди, чиніть їм і ви так само» (Лк. 6. 27-31)²⁰.

Якщо любов була б неможливою, то Ісус не наказав би, однак він навчає, щоб ми любити. Християнський Бог вчить нас шанувати людину, не дивлячись на її расове чи національне походження, стать чи вік, класову чи соціальну приналежність. «Глядіть, щоб ви ніким з оцих малих не гордували ... Бо Син Чоловічий прийшов спасти те, що загинуло.... і в Отця вашого Небесного немає волі, щоб загинув один з тих малих» (Мт. 18. 10-11,14)²¹.

¹⁵ Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка, Жовква : Місіонар, 2015. С. 81.

¹⁶ Там само. С. 68.

¹⁷ Там само. С. 39.

¹⁸ Там само. С. 204.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. С. 79.

²¹ Там само. С. 28.

Чи є ще якась етика або релігія, котра цінує, шанує і захищає особу так, як це робить християнство? Чи, може, є щось важливіше чи вартісніше за особу?

3. Особа - ніколи в жертву державі.

Блаженний Антоній Розміні (1797-1855), італійський священик і мислитель переконливо заявляв, що суспільство, яке не поважає особу, має бути реорганізоване, але ніколи особа не може бути принесена в жертву суспільству заради збереження свого існування: «Хай швидше розчиниться цивільне суспільство, якщо буде така потреба, однак хай спасуться особи... суспільство є властиво засобом, а люди – ціллю». І ще «люди існують незалежно від суспільства, і бути його членами не означає бути людьми». А. Розміні категоричний у визнанні першості особи над державою: «Ані суспільство, ані хтось від його імені не може робити щось недозволене і несправедливе, аби себе зберегти»²². Тому держава має поважати особу, а «її гідність не може бути принесена в жертву ані будь-чому».²³

Відомо, що в історії людства до Христа було майже необхідністю зіставляти та ідентифікувати такі поняття як божество і владу, щоб надавати стабільності і визначеності державі. Саме в особі Ісуса Христа бачимо протилежність до такої структури влади. До учня, що намагається захистити його мечем, він звертається такими словами: «Чи гадаєш, що я не міг би попросити Отця мого, і він зараз же не дав би мені більш як дванадцять легіонів ангелів?» (Мт. 26. 53)²⁴. Однак Христос не є від цього світу, йому не належить ментальність державця, він не кличе легіони ангелів, щоб воювали; Ісус Господь переконує усіх правдою і притягує любов'ю. «... усіх притягну до себе» (Ів. 12. 32)²⁵. Зрештою, опоненти Христа визнають: «Бачите, що годі щось зарадити, бо весь світ іде за ним» (Ів. 12. 19)²⁶.

Християнство вже перших віків, вважає Даріо Антісері, розділило поняття Кесаря від поняття Киріоса – Господа Бога²⁷. Адже в очах християнина такі поняття як «кесар», «держава», «влада» не є абсолютними і ніколи не зможуть стати чимось визначеним і досконалим. Християнин віддає кесареві – кесареве, а Боже – Богові (Мр. 12.17)²⁸. Тому Пліній Молодший, проконсул Віфінії, на початку II ст. писав до Римського імператора Траяна про перших християн, яких вигубив через їх небажання визнати Кесаря як Киріоса і відректися від Христа. «Тих, хто зізнався у своєму християнстві, я запитував удруге і втретє, нагадуючи про кару; коли ж уперто стояли на своєму, я відправляв їх на скарання»²⁹.

²² Rosmini A. *Filosofia del diritto*, (EC), a cura di M. Nicoletti – F. Ghia. Roma : Città Nuova, 2014, T. 2. P. 446.

²³ Rosmini A. *Filosofia della politica*, (EC), a cura di M. D'Addio, Roma : Città Nuova, 1997. P. 137.

²⁴ Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка, Жовква : Місіонар, 2015. С. 41.

²⁵ Там само. С. 128.

²⁶ Там само.

²⁷ Antiseri D. *L'invenzione cristiana della laicità*, Soveria Mannelli : Rubbettino, 2015. P. 43–44.

²⁸ Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка, Жовква : Місіонар, 2015. С. 62.

²⁹ Пліній Молодший. *Вибрані листи* / пер. А. Содомори. Львів : Априорі, 2018. С. 177.

З вищесказаного випливає, що не імператор і його влада судить совість християнина, але совість останнього судить владу імператора. Совість християнина відмовляється поклонитися не-абсолюту. «... будеш поклонятися Господеві, Богові твоєму, і йому єдиному служити» (Лк. 4.8)³⁰.

Таким чином, як каже Д. Антісері, Євангеліє звільнило людину від ідолопоклонства, бо в силу євангельської проповіді християнин не присвоює жодній людській справі досконалість, визначеність і абсолютність³¹. Всеохоплюючі запити Кесаря чи Левіатана знищили совість християнина. Повернемося ще раз до листа Плінія Молодшого, щоб побачити, як автор описує християн. Справжні християни, – він каже, – не приносять жертви перед зображенням імператора і неможливо змусити їх відректися від Христа³².

Даріо Антісері відкликається на Бенжамена Костана, який у свій час зазначав: «Релігійні народи могли бути слугами, але жоден нерелігійний народ не залишився вільним ... Бо коли деспотизм зустрічається з відсутністю релігійного почуття, люди простягаються в порох усюди, де маніфестується сила»³³.

Держава не може відповісти на всі потреби і запити особи, тому вона ніколи не буде останньою ціллю і абсолютною цінністю. Мабуть, тут треба також шукати причину створення різноманітних проміжних утворень – асоціацій та інституцій, таких як лікарні, сиротинці, університети, школи, релігійні згромадження, молодіжні організації, видавництва, політичні рухи та інші, оскільки стало зрозуміло, що Кесар – це не все і все не може, а окрема людина спроможна запропонувати безліч проміжних ініціатив для добра особи і суспільства. І все це як результат вільних ініціатив вільних людей.

4. Дехристиянізація як хвороба сучасного суспільства

Як вже було сказано, сучасне європейське суспільство відчужується від християнства, вважає його зайвим або принаймні не визначальним елементом у своїй ментальності. Римські Понтифіки Іван Павло II і Франциск у своїх зверненнях до Європейського Парламенту обґрунтовано переконують європейське суспільство переосмислити і зберегти християнську спадщину і коріння. Таким чином, Папа Іван Павло II у своєму виступі до Парламентської Асамблеї Європейського Уряду у Страсбурзі 8 жовтня 1988 р. нагадує, що Європа є тією єдиною територією, на якій «протягом майже двадцяти століть християнство сприяло формуванню концепції світу і людини, яка й сьогодні залишається фундаментальним внеском, який перевершує роз'єднання, слабкості і відмову самих християн... Біблійна концепція людини дозволила європейцям розвинути високу концепцію

³⁰ Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. І. Хоменка, Жовква : Місіонар, 2015. С. 76.

³¹ Antiseri D. Europa perché non può dirsi cristiana. *Avvenire*. 2018. 8 gennaio. P. 4.

³² Пліній Молодший. Вибрані листи / пер. А. Содомори. Львів : Априорі, 2018. С. 178.

³³ Antiseri D. Europa perché non può dirsi cristiana. *Avvenire*. 2018. 8 gennaio. P. 5.

гідності людини, яка залишається суттєвою цінністю навіть для тих, хто не дотримується релігійної віри»³⁴.

У ватиканському виданні «Переосмислення майбутнього з відносин. Виступи про Європу» першою доповіддю є звернення Папи Франциска до Європейського Парламенту у Страсбурзі 25 листопада 2014 р.. Саме перед європейськими парламентаріями Папа акцентує увагу на тому, що коріння Європи є християнським і застерігає, бо «Європа, яка не є здатна більше відкритися на трансцендентний вимір життя, ризикує повільно втратити власну душу, а також той гуманістичний дух, який здатний любити і захищати». Згідно з Понтифіком, існує єдиний вихід для Європи: «не обертатися навколо економіки, а навколо сакральності людської особи»³⁵.

Але ще раніше Вільям Ропке (1899-1966), німецький і швейцарський економіст, у своїх творах говорив про так звану дехристиянізацію як тенденцію європейського суспільства. Суспільство намагається позбутися Бога, обходитися без нього, – вважає ліберальний економіст, – а на його місце поставити людину з її науковими здобутками і технологічними винаходами, з її мистецтвом і з її переконаннями про ідеальну Державу, далеку від Бога чи без Бога. І хоч Ропке не любив виносити свої релігійні переконання на загал, однак дійшов до висновку про необхідність задекларувати свої побоювання щодо стрімкого усунення людиною Бога з особистого життя. Без зайвих підтекстів Ропке стверджує, що «прийде день, коли те, що зараз зрозуміло лише небагатьом, стане зрозуміло усім: намагання поставити людину на місце Бога зумовило протиріччя в етичному і духовному житті людини, яка не зможе існувати в такий спосіб, не зважаючи на телебачення, автомобільні шляхи, розважальні подорожі, комфортні помешкання»³⁶. Людина мусить усвідомити себе такою, якою вона є, а це «*homo religiosus*».

В далеку епоху палеоліту *homo religiosus* вже стоїть на ногах з розпрямленими плечима. І це та людина, що позначила сенсом інші виміри свого життя: працю, гру, мову та науку. Над Валкамонічними скелями ми бачимо цю людину, що зображена на тисячах копій; вона звертає вгору свій погляд, плечі та руки. Вдивляючись у небо, шукає вона у вишині «абсолютну реальність», «найвище буття», невидиме, але реальне, що криється під символом сонячного світла³⁷.

Повертаючись до проблеми поступової дехристиянізації сучасного європейського суспільства, частиною якого ми є, важливо сказати наступне: ця тенденція прослідковується через настирливе бажання винести християнському Богові вирок – бути на заваді людині. До слова, вартує

³⁴ URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1988/october/documents/hf_jp_ii_spe_19881008_european-council.html (дата звернення: 07.12.2018).

³⁵ URL: https://www.repubblica.it/esteri/2014/11/25/news/il_papa_al_parlamento_europeo-101355462/ (дата звернення: 07.12.2018).

³⁶ Röpke W. Al di là della offerta e della domanda / trad. it.; a cura di D. Antiseri e F. Felice. Soveria Mannelli : Rubbettino, 2015. P. 14–15.

³⁷ Мондін Б. Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2010. Т. 3. С. 26.

нагадати пересторогу Томаса Еліота: «якщо піде геть християнство, разом з ним піде геть уся наша культура»³⁸.

Байдужість до долі ближнього, якою відзначається сучасне суспільство, руйнує цінність особи, а гноблення особистості є рівнозначним руйнуванню європейської цивілізації. А отже, натякає Даріо Антісері, якщо Європа позбудеться християнства, то буде змушена потерпати від варварства ще протягом довгих століть³⁹. Втратити свою релігійну приналежність – то означає втратити себе, а таких перестерігає Антоній Розміні: «хто не є господарем собі, такого легко захопити»⁴⁰.

5. Важливе питання сенсу життя людини

Питання про сенс життя завжди залишається великим питанням для кожного, і жодне намагання позбутися його не дає бажаних результатів. Наука не відповідає, філософія не рятує, тільки у вірі, у *invocatio* людина може віднайти відповідь на питання сенсу життя. Наука і технологія ніколи не задовільняють людину у цій площині сенсу і значення життя. Завжди актуальна проблема Людвіга Вітгенштайна: «Not how the world is, is the mystical, but that it is (Не дивує, як цей світ існує, але що він існує)»⁴¹ відповідає метафізичному питанню: «Чому загалом існує щось, а не ніщо?»⁴²

Питання сенсу життя – так зване «велике питання», – не розглядає жодна з природознавчих наук, а жодна із запропонованих відповідей не до кінця влаштовує людину. Наука нам пропонує і перераховує причини того чи іншого явища, і лише віра шукає значення. Це те, про що Галілео Галілей висловився таким чином: «Наука нас навчає, як йдуть небеса, тоді як віра вказує нам, як йти до неба». Наука, як вважає Антісері, нам будує дорогу, котру віра мусить освітити і вказати напрямом⁴³.

Відомо, що людина – це істота раціональна. Однак варто зазначити, що розум людини здатний до помилки, і це доводить увесь досвід наукового дослідження. Окрім цього, людина часто є раціональною для цілей нераціональних і негуманних. Напр., вона спроможна винаходити зброю щоразу потужнішу або табори і гулаги, щоб знищувати інших, собі подібних. Людині властиво робити зло, і ми це в історії людства побачили. Земля просякла невинною кров'ю внаслідок голокостів і війн, спричинених ідеологіями комунізму чи нацизму. Тому треба визнати, що Лагер і Гулаг були наслідком волі людини, яка позбулася Бога і його закону.

Отож людина, залишена на себе саму, може використати свою раціональність для нераціональних цілей, а свою свободу для зла. Однак навіть така слабка, вона все ж таки здатна бути спасенною, тому для неї є

³⁸ Eliot T. S. *Appunti per una definizione della cultura* / trad. it. Milano : Bompiani, 1967. P. 156.

³⁹ Antiseri D. *Europa perché non può dirsi cristiana. Avvenire*. 2018. 8 gennaio. P. 4–5.

⁴⁰ Rosmini A. *Filosofia del diritto, (EC)*, a cura di M. Nicoletti – F. Ghia, Roma : Città Nuova, 2014, T. II, n. 820, P. 213

⁴¹ Wittgenstein L. *Tractatus logico-philosophicus*. Torino : Einaudi, 1998, prop. 6. 44, P. 88.

⁴² Мондін Б. *Онтологія і метафізика* / пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2010, Т. 3. С. 60.

⁴³ Reale G., Antiseri D. *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*. Brescia : La Scuola. 1983, V. 2. P. 195.

лише одна дорога спасіння – євангельська заповідь: поводитися з іншими так, як ми бажаємо, щоб поводитися з нами.

6. Що нас чекає без християнства? Питання, яке залишається відкритим.

Християнська ідея особи є умовою тієї цінності, яку вбачаємо у свободі і відповідальності кожного індивіда зокрема. Великий внесок християнства у соціальному і культурному формуванні європейського суспільства не можемо не приймати як надбання, зокрема у шанобливому трактуванні гідності особи.

Тому на завершення цього дослідження про роль християнства, яку воно виконує на захисті особи у її щоденному житті, невимушено виринають такі запитання: «Чи змогло б наше суспільство залишатися суспільством вільних людей без християнських ідей та переконань?» і «Якщо Христос є світлом і правдою, то чи не спричинить дехристиянізоване суспільство початок культури у сутінках?»

Сучасне європейське суспільство, з великими науковими та технологічними досягненнями, мусить прийняти позицію між наукою і християнською вірою, яка виражається у *et-et* і не у *aut-aut*, якщо, звісно, хоче мати довготривале майбутнє. Проте питання вимагає детальнішого вивчення, зокрема праць українських мислителів і науковців та Магістеріуму і Соціальної Доктрини Католицької Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мондін Б. Онтологія і метафізика / пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2010. Т. 3. 284 с.
2. Мондін Б. Філософія релігії і теодіцея / пер. з італ. Б. Завідняка. Жовква : Місіонер, 2012. Т. 4. 208 с.
3. Пліній Молодший. Вибрані листи / пер. А. Содомори. Львів : Априорі, 2018. 184 с.
4. Святе Письмо Нового Завіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонар, 2015. 350 с.
5. Святе Письмо Старого Завіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонар, 2015. 1125 с.
6. Вальверде К. Філософська антропологія. Москва : Християнська Росія. 411 с.
7. Antiseri D. Europa: perché non può dirsi cristiana. *Avvenire*. 2018. 8 gennaio. P. 4—5.
8. Antiseri D. L'Anima greca e cristiana dell'Europa. Brescia : Morcelliana, 2018. 87 p.
9. Antiseri D. L'invenzione cristiana della laicità. Soveria Mannelli : Rubbettino, 2015. 120 p.
10. Antiseri D., Di Nuoscio E., Felice F. Democrazia avvelenata. Soveria Mannelli : Rubbettino, 2018. 193 p.
11. Croce B. La mia filosofia / a cura di G. Galasso. Milano : Adelphi, 1993. 370 p.
12. Discorso di Giovanni Paolo II all'Assemblea parlamentare del Consiglio Europeo. Strasburgo-Francia, 1988. 8 ottobre. URL: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/speeches/1988/october/documents/hf_jpii_spe_19881008_european-council.html (дата звернення: 07.12.2018).
13. Eliot T. S. Appunti per una definizione della cultura / trad. it. Milano : Bompiani, 1967. 157 p.
14. Il Papa conquista Strasburgo: Europa ruoti sulla sacralità della persona, non sull'economia. URL: https://www.repubblica.it/esteri/2014/11/25/news/il_papa_al_parlamento_europeo-101355462/ (дата звернення: 07.12.2018).

15. Ivanyuk N. I diritti della «persona» nel pensiero politico di Antonio Rosmini. Roma, 2015. 203 p.
16. Papa Francesco. Ripensare il futuro dalle relazioni. Discorsi sull'Europa. Città del Vaticano : LEV, 2018. 114 p.
17. Popper K. R. La società aperta e i suoi nemici. Hegel e Marx falsi profeti / trad. it. Armando Editore. Roma, 1974. V. II. 525 p.
18. Ratzinger J. Europa. I suoi fondamenti oggi e domani, San Paolo–Cinisello–Balsamo, 2004, 14 p.
19. Reale G., Antiseri D. Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi. Brescia : La Scuola, 1983, V. 2. p. 735.
20. Röpke W. Al di là della offerta e della domanda / trad. it.; a cura di D. Antiseri e F. Felice. Soveria Mannelli : Rubbettino, 2015. 293 p.
21. Rosmini A. Filosofia del diritto, (EC), a cura di M. Nicoletti – F. Ghia, Roma : Città Nuova, 2014, T. II, n. 1660, 574 p.
22. Rosmini A. Filosofia della politica, (EC), a cura di M. D'Addio, Roma : Città Nuova, 1997, 546 p.
23. Wittgenstein L. Tractatus logico-philosophicus, Torino : Einaudi, 1998, prop. 6. 44, 270 p.

Дата надходження до редакції: 09.10. 2018